

“FAVQULODDA VAZIYATLARDA IQTISODIYOT OB’EKTLARIDA
QUTQARISH VA KECHIKTIRIB BO’LMAYDIGAN ISHLARNI TASHKIL
ETISH VA OLIB BORISH”

Dadabayeva Naziraxon Abdurazaqovna

Andjon viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi

Hayot faoliyati xavfsizligi o`quv markazi o`qituvchisi

Annotatsiya: *Hozirgi kunning eng muhim vazifalaridan biri tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarni oldini olish va ularning oqibatlarini barataraf etishdir. Maqolada turli xususiyatli favqulodda vaziyatlarni oldini olish va ular sodir bo’lganda oqibatlarini baratarf etish maqsadida iqtisodiyot ob’ektlarida va mulkchilik shakltdn qat’iy nazar barcha tashkilot va korxonalarda Fuqaro muhofazasi tuzilmalarini tuzish maqsadga muvofiqligi haqida so’z yuritiladi.*

Kalit so’zlar. *Qutqaruv tuzimlari, kuchli ta’sir etuvchi zaharli moddalar, radiatsiyaviy avariylar, nurlanish, zaharlanish, THQRKTM (Tez harakat qilish respublika ko’p tarmoqli markaz).*

Tabiiy jarayonlarning keskinlashuvi natijasida ba’zi odamlar kutilmagan xavf-xatarlarga duch kelmoqdalar. Favqulodda vaziyatlarda ularning oldini olish va harakat qilish davlat tizimining yaratilish mohiyati respublikamiz hududlarida sodir bo’lishi mumkin bo’lgan tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarning sodir bo’lish ehtimoli yuqori ekanligidadir.

Har qancha oldini olinishiga qaramasdan favqulodda vaziyatlar sodir bo’lib turar ekan, ularni bartaraf etish uchun ma’lum kuch va vositalar zarur bo’ladi. Favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etishda, sodir bo’lgan favqulodda vaziyatning turi, xususiyatiga muvofiq maxsus kuchlar jalb qilinadi. Bunday vaziyatlarda favqulodda vaziyatning vaqti, qamrab olgan hududi, aholi punkti va boshqa xususiyatlariga alohida e’tibor berilib, zudlik bilan ishga kirishiladi. O’zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi oldiga tabiiy ofatlar va boshqa falokatlardan respublika aholisini va hududlarini muhofaza qilish borasida talay vazifalar qo’yilgan.

Vazirlik tizimidagi barcha kuch va vositalar ana shu vaziyatlarning oldini olish, sodir bo’lganda qutqarish va kechiktirib bo’lmaydigan tadbirlarni olib borish ishlariga yo’naltirilgan. Tez harakat qilish respublika ko’p tarmoqli markaz (THQRKTM) O’zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligining to’g’ridan-to’g’ri bo’ysinuvchi tarkibiy tuzilmasi hisoblanadi.

THQRKTM 1989 yilda tashkil qilingan bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qoshidagi Favqulodda vaziyatlar komissiyasiga qarashli bo‘lgan.

1996 yil mart oyidan Favqulodda vaziyatlar vazirligining ajralmas bo‘g‘ini hisoblanib kelmoqda. THQRKTMning asosiy vazifalari respublikamizning hududlarida yuzaga kelgan avariylar, talofat, tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etishda kechiktirib bo‘lmaydigan chora-tadbirlarni amalga oshirish, ularda avriya-qutqaruv, qidiruv-qutqaruv ishlarini samarali va tezkorlik bilan olib borish, kuch va vositalarni doimiy jangovor holatini ta‘minlash, favqulodda vaziyatlar yuzaga kelganda yoki bunday xavf mavjud bo‘lganda vazirlik, idora, maxsus xizmatlar, yong‘in xavfsizligi, tez tibbiy yordam xizmatlari bilan hamkorlikda xizmat qilishdan iborat.

Bundan tashqari, markazning faoliyati respublika hududidagi terroristik-quporuvchilik xurujlari natijasida o‘ta muhim va toifalangan, kimyoviy, yong‘in va portlash xavfi mavjud bo‘lgan ob‘ektlarda hamda jamoat maskanlarida, tog‘li sharoit hududlarida favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish, jabrlanganlarga birinchi tibbiy yordam ko‘rsatishdan iborat.

Dastlabki yillarda aholi uchun Qutqaruv xizmati yangilik bo‘lganligi sababli yil mobaynida kam murojaat tushgan bo‘lsa, vaqt o‘tishi bilan aholining Qutqaruv xizmatining beminnat xizmatiga murojaatlari soni o‘sishi va natijada sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan halokatli hodisalarning oldi olinayotganligi quvonarli holdir.

O‘tgan yillar mobaynida Qutqaruv xizmati (1050) telefoni orqali murojaatlari tahliliga o‘tsak, maslahat so‘rab tashkilotlar va muassasalardan minglab murojaatlar kelib tushgan. Qayd etilgan murojaatlardan aksariyati insonlar hayoti uchun xavfli bo‘lgan va yirik miqyosdagi favqulodda vaziyatlarga olib kelishi mumkin bo‘lgan chaqiruvlarga binoan Qutqaruv xizmati qutqaruvchilari, mutaxassisleri va boshqarma ofitserlari zudlik bilan voqea joylariga chiqib, ekstremal vaziyatga tushib qolgan insonlarga kerakli texnik va tibbiy yordam ko‘rsatishgan. Tinchlik va urush davrida favqulodda vaziyatlar o‘choqlarida qutqarish va boshqa kechiktirib bo‘lmaydigan ishlarni o‘tkazish fuqaro muhofazasi tuzilmalarining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Qutqarish va boshqa kechiktirib bo‘lmaydigan ishlar quyidagi maqsadlarda o‘tkaziladi.

1. Odamlarni qutqarish va shikastlanganlarga tibbiy yordam ko‘rsatish.

2. Yong‘inlar, falokatlarning kengayishiga yo‘l qo‘ymaslik va kommunal energetika hamda texnologiya tarmoqlaridagi buzilgan joylarni bartaraf etish.

3. Iqtisodiyot ob‘ektlarda bundan keyingi bo‘ladigan tiklash ishlarini o‘tkazish uchun sharoitlar yaratish. Qutkarish ishlarining mazmuni:

tuzilmalarning harakat yo‘nalishlari va ish uchastkalarini qidirish;

tadbirlarni amalga oshirish uchastkalarida va ularga o‘tish yo‘llarida yong‘inning kengayishini oldini olish va uni o‘chirish;

- buyumlar, qulagan va yonayotgan binolarda, gaz va tutun bosgan xonalardan shikastlanganlarni qidirish va olib chiqish;

- buzilgan, shikastlangan, ustini uyumlar bosib qolgan inshootlarni ochish va ulardagi odamlarni qutkarish; -shakastlanganlarga birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish, ularni davolash muassasalariga olib borish;

- odamlarni kuchli ta‘sir etuvchi zaharli modda (KTZM) bilan zararlangan xavfli joylardan, suv bosadigan zonalardan xavfsiz joylarga olib chiqish.

Favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bekamiko‘st bartarf etish maqsadida hamda qutqarish tadbirlarini mexanizatsiyalash uchun maxsus texnika, ob‘ektlarda mavjud bo‘lgan texnika, shuningdek yong‘inga qarshi maxsus texnikalardan keng ko‘lamda foydalaniladi.

Zararlanish o‘chog‘ida kechiktirib bo‘lmaydigan ishlarni i tashkil etish va olib borish xususiyatlari (AES va kimyoviy ob‘ektlarda).

KTZM (Kuchli ta‘sir etuvchi zaharli modda), radiatsiyaviy va boshqa zaharli moddalar bilan bog‘lik favqulodda vaziyatlar sodir bo‘lish ehtimoli mavjud tashkilot, muassasa va korxonalarda quyidagi tadbirlarni amalga oshirish zarur.

- radiatsiyaviy xavfsizlikni ta‘minlash dasturini ishlab chiqish va amalga oshirish; -ionlashtiruvchi nurlanish manbalaridan foydalanilganda fuqarolar olgan nurlanishning individual dozalarini nazorat qilish va hisobga olish yagona davlat tizimini yaratish;

- KTZM va radiatsiyaviy ta‘sir tufayli fuqarolar sog‘ligiga zarar yetkazilishi xavfi yuqori bo‘lgani uchun to‘lanadigan tovon turlarini va miqdorini belgilab chiqish; -ionlashtiruvchi nurlanish manbaalaridan foydalanish bilan bog‘lik faoliyat turlarini belgilash;

tibbiy profilaktika tadbirlarini yaxshi yo‘lga qo‘yish;

radiatsiyaviy vaziyat va boshqa xavfli vaziyatlar xavfsizligini

ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida fuqarolarni xabardor qilish;

fuqarolarga radiatsiyaviy xavfsizlik chora-tadbirlarini o‘rgatish;

- radiatsiyaviy ifloslanish zonalarida fuqarolarni yashashiga doir alohida rejimlar joriy qilish;

- radiatsiyaviy avariya natijasida nurlanishga duchor bo'lgan fuqarolarga yordam ko'rsatish;

- radiatsiyaviy avariya yuzaga kelish xavfi bo'lganda tezkor chora-tadbirlarni tashkil etish va o'tkazish.

KTZM va radiatsiyaviy xavfsizlik holatini baholash, xavfsizlikni ta'minlash tadbirlarini rejalashtirish va amalga oshirish, mazkur tadbirlar samaradorligini tahlil etish chog'ida mahalliy davlat hokimiyat organlari, radiatsiyaviy xavfsizlik sohasida tartibga solishni amalga oshiruvchi davlat organlari, shuningdek ionlashtiruvchi nurlanish manbalaridan foydalanuvchilar tomonidan olib borilishi zarur.

Radiatsiyaviy xavfsizlik holatini baholash quyidagi asosiy ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi:

- atrof muhit radioaktiv ifloslanishining tavsifi;

- radiatsiyaviy xavfsizlik tadbirlarining hamda radiatsiyaviy xavfsizlik normalari va qoidalari hamda gigiena normativining bajarilishi tahlili;

- radiatsiyaviy avariya ehtimoli va ularning ko'lamini;

- radiatsiyaviy avariya va ularning oqibatlarini bartaraf etishga tayyorgarlik darajasi;

- nurlanish dozalarining belgilab qo'yilgan asosiy chegaradan yuqori bo'lgan nurlanishga duchor bo'lgan shaxslar soni. Oziq-ovqat xom ashyosi, oziq-ovqat mahsulotlari, ichimlik suvi hamda ularni tayyorlash, saqlash, tashish jarayonida ularga yondosh bo'ladigan materiallar va buyumlar radiatsiyaviy xavfsizlikni ta'minlash talablariga javob berishi kerak.

Ob'ektlarda favqulodda vaziyat vujudga kelish xavfi borligi haqida signal olishi bilan ob'ektlar fuqaro muhofazasi boshliqlari tuzilmalarni yig'ish, ularni tayyorlik holatiga keltirishni amalga oshiradi va ularni shahardan tashqariga, oldindan tanlangan joylashish yeriga olib chiqib ketish haqida buyruq beradilar.

Bu yerda tuzilmalarning komandirlari shaxsiy tarkibining ob'ektda yoki boshqa ob'ektlarda o'zaro hamkorlik qilish sifatida qutkarish ishini va boshqa kechiktirib bo'lmaydigan ishlarni o'tkazish yuzasidan vazifalarni bajarishga tayyorligini ta'minlaydigan bir qancha tadbirlarni amalga oshirdilar.

Favqulodda vaziyat sodir bo'lganligi haqidagi signalini olinishi bilan ob'ekt fuqaro muhofazasi boshlig'i buyrug'iga asosan tuzilmalar joylashgan yerdan tuman fuqaro muhofazasi kuchlari umumiy kalonnasi tarkibida yoki mustaqil tarzda zararlangan o'choq yaqinidagi yig'ilish joyiga boradilar. Bu tadbirlarni

tashkil etish va o'tkazishda shaxsan tuzilmalarning komandirlari rahbarlik qiladilar. Ob'ekt fuqaro muhofazasi shtabi va xizmatlari razvetkadan olingan va kelib tushayotgan holat haqidagi ma'lumotlarni tahlil etadilar, qutqarish ishlari va boshqa kechiktirib bo'lmaydigan ishlar hajmini hisob-kitob qiladilar.

Ularni bajarish uchun zarur bo'lgan miqdordagi kuchlar va vositalarni belgilaydilar. Tuzilmalarni ish uchastkalariga olib borishga bevosita rahbarlik qiladilar. Radio va signal vositalari yordamida doim aloqa bog'lab turadilar va tuzilma hamda berilgan vositalarni boshqarishni amalga oshiradilar. Belgilangan tartib va xavfsizlik choralarini saqlaydilar.

Tuzilmalar komandirlariga vazifalarini topshirgandan keyin ob'ekt boshlig'i shtabning asosiy tarkibi va fuqaro muhofazasi xizmatlari boshliqlari bilan birgalikda ob'ektlar razvedkasi ortidan zararlanish o'chog'iga boradi va bevosita ob'ektda boshqaruv punktni ishini yo'lga qo'yadi, shu yerdan turib tuzilmalar, tuman boshqaruv punktlari bilan aloqa bog'lab turadi.

Ob'ektga yetib kelgandan so'ng fuqaro muhofazasi boshlig'i razvedka ma'lumotlari va shaxsiy kuzatishlari buyicha ishlarni bajarishning izchilligini va eng maqsadga muvofiq usullarni, uyumlarda mashinalar o'tishi uchun joylarni ochishni, mexanizatsiya, yakka tartibdagi himoya vositalaridan foydalanish tartibini belgilaydi, tuzilmalarning vazifalariga aniqlik kiritadi, ishlarni olib borilishini kuzatadi.

Boshqarish ketma-ketligi va usullari vayronaliklarning, kommunal-energetika va texnologiya tarmoqlaridagi, falokatlarning tusiga, yong'in holatiga, radiatsiya darajasiga, joyning gazlar bilan ifloslanganiga yoki KTZM bilan zaharlanganiga, himoya vositalari va ulardagi odamlarning ahvoriga, zarur mexanizatsiya vositalarining mavjudligiga, o'tish joylarining holati va ishlarini olib borishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan holatlarni aniqlayda va ularga barham beradi.

Qutqarish ishlari va boshqa kechiktirib bo'lmaydigan ishlar bir vaqtda o'tkazilishi juda muhimdir. Bu ishlarni tez va uyushqoqlik bilan o'tkazish zararlanish o'chog'ida bo'lgan odamlarning hayotini saqlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Fuqaro muhofazasi tuzilmalaridan zarbaga uchragan o'choqlarda ularning ixtisosini hisobga olgan holda foydalaniladi.

Tuzilmalardan ana shunday maqsadga muvofiq yuqori unumdorligi va ishlarni tez tugallanishini ta'minlashi mumkin. Zarbaga uchragan o'choqlarda ishlar asosiy qutqaruv ishlarini birinchi sutka oxirigacha tugallashini hisobga olgan holda uzluksiz ravishda kecha va kunduz olib borish kerak.

Qutqarish ishlarini va boshqa kechiktirib bo'lmaydigan ishlarni olib borishning uzluksizligini ularning ikkinchi smenada olib borish bilan ta'minlanadi. Smenalardagi ishlarning davomiyligi vaziyatdagi radiatsiya darajasi hududning KTZM bilan zaharlanishini, shuningdek tuzilmalar shaxsiy tarkibi jismoniy holatini xisobga olgan holda belgilanadi. Qutqarish ishlari va boshqa kechiktirib bo'lmaydigan ishlari avj oldiriladi va ular tugallanguncha olib boriladi.

Jarohatlangan odamlarni izlash va qutkarish, qutqaruvchilarning ish uchastkasiga olib kelinishi bilan darhol boshlanadi. Tuzilmalarning shaxsiy tarkibi shakistlangan odamlarni qutqarish bilan birga ularga birinchi tezkor tibbiy yordamni ko'rsatishadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, tashkilot va korxonalarda, iqtisodiyot ob'ektlarida tashkil etilgan fuqaro muhofazasi tuzilmalarining tashkil etilishi, hozirgi iqlim o'zgarishi bilan bog'liq hayotimizda juda katta o'rin tutadi.

Ob'ektlarda tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlar ro'y berguday bo'lsa, Qoraqalpoqiston Respublikasi, Toshkent shahar va viloyatlarda tashkil etilgan Favqulodda vaziyatlar boshqarmalarining tasarrufidagi qutqaruv xizmatlari shaxsiy tarkibi bir vaqtning o'zida bir necha hududlarda xarakat qila olmaydilar.

Shuning uchun ham mulkchilik shaklidan qat'iy nazar barcha tashkilot, korxonalar, muassasalarda fuqaro muhofazasi tuzilmalari tashkil etilishi maqsadga muvofiq bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 9 iyundagi “O'zbekiston Respublikasi Fuqaro muhofazasi tuzilmalari va ular tuziladigan tashkilotlarni belgilash tartibi to'g'risidagi Nizomni hamda tuzilmalarni moddiy - texnik vositalar bilan ta'minlash (tabellashtirish) me'yorini tasdiqlash haqida”gi 369-sonli qarorida shtatdan tashqari tuzilmalarni tuzish, kerakli asbob-anjob va shaxsiy ximoya vositalari bilan ta'minlash to'g'risida batafsil bayon etilgan .

Ob'ektlarda tuziladigan tuzilmalarning vazifalari - belgilangan 15 soatlik dastur asosida nazariy bilimlarini oshirish hamda bilim va ko'nikmalarini tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlar sodir bo'lganda amalda tadbiq etib, asosiy kuch yetib kelgunga qadar, jabrlanganlarga birinchi yordam ko'rsatish, moddiy tovar boyliklarni xavfsiz hududga olib chiqish, o'zini va o'zgalarni turli xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Abdug‘aniyevich Karimovning 1996 yil 4 martdagi “Favqulodda vaziyatlar vazirligini tashkil etish to‘g‘risida”gi PF - 1378 sonli Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. “Fuqaro muhofazasi to‘g‘risida” (2000 y.)
3. O‘zbekiston Respublikasining 2008 yil 26 dekabr kunidag “Qutqaruv xizmati va qutqaruvchi maqomi to‘g‘risida”gi Qonuni. (195-sonli).
4. 2022 yil 17 avgust kunidagi. “Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to‘g‘risida”gi 790-sonli O‘zbekiston Respublikasining Qonuni.
5. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. “Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to‘g‘risida” (2022y.)
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 27 oktabr kunidagi “Texnogen, tabiiy va ekologik tUSDagi favqulodda vaziyatlarning tasnifi to‘g‘risida”gi 455 sonli Qarori.
7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2014 yil 9 iyun kunidagi 184-sonli qarori.
8. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 9 iyun kuni “O‘zbekiston Respublikasi Fuqaro muhofazasi tuzilmalari va ular tuziladigan tashkilotlarni belgilash tartibi to‘g‘risidagi Nizom hamda tuzilmalarni texnik vositalar bilan ta‘minlash (tabellashtirish) me‘yorini tasdiqlash haqidagi 369-sonli qarori.
9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 21 avgustagi “Aholini favqulodda vaziyatlarda xarakat qilishga tayyorgarligini oshirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi № 650- sonli qarori

